

nak, hanem a valóságos lelki életben, a *tudattotalitás* minden tényezőjétől és mozzanatától meghatározottan, a maguk bonyolultságában folynak le, lényegesen különböznek azoktól az egyszerű törvényszerűséget mutató, nagyon is elemi processusoktól, melyekre a szerző vizsgálódásai vonatkoznak. A szerző szereti a pszichológiai kísérletek logikai erejét a fizikai kísérletek biztosságával azonosítani (19., 180. l.), de elfeledkezni látszik arról, hogy noha ezek a kísérletek, melyek a legegyszerűbb folyamatokra vonatkoznak, kétségkívül nagy egyformaságot és pontosságot mutatnak, az egyes esetekben azért még mindig tág teret engedhetnek az *egyéni különbségeknek*, amelyek a fizikai kísérletekben egyáltalán nem találhatók s amelyek a lelki folyamatok fokozottabb bonyolultságával mindinkább előtérbe lépnek s a merev «törvény» fogalmát, mely logikailag önálló tények oksági kapcsolatát jelenti, a «tipikus szabályszerűség» fogalmává mérséklük.

Ranschburgnak egyébként ezt a könyvét is a problémák világos tagolása és genetikus fölvezetése, a kísérletek nem csekély eredetiséget s pontosságot követelő technikai kivitelének rendkívül világos bemutatása, a vizsgálati anyagnak kritikai megrostálása s a további hasonló irányú kutatásokra való serkentő természete pszichológiai irodalmunknak egyik legértékesebb munkájává avatja.

Szeretnők, ha a szerző alkalmazkodnék a már nagynehezen kialakult s most már egyetemes használatú pszichológiai műszavainkhoz s nem szólna az egyenlőség «*érzetéről*», a bizonytalanság «*érzetéről*», «*érzésteltő*» külső ingerekről, hanem inkább az egyenlőség és bizonytalanság érzelméről, érzetet keltő külső ingerekről. Érzeten ugyanis a szervezet ingereltetése útján létrejött legegyszerűbb lelki mozzanatot értjük, míg az érzelem szó affectív jelenséget jelöl.

Kornis Gyula.

Dr. Böhm Károly élete és munkássága. Három kötet. Besztercebánya 1913. A «Madách-Társaság» kiadása. 36 kor.

A három hatalmas kötet, mely a besztercebányai Madách-Társaság kiadásában, e társaságnak kezdeményezésére s lelkes áldozatkészségéből megjelent, önmagában is *pedagógiai* eredmény a szó legmagasabb és legnemesebb értelmében, hiszen kézzelfoghatóan, tettekkel igazolja, hogy Böhmnek a tanítása jellemeket, társadalmi energiákat nevelt. A könyvek tartalma csakugyan a *szellemiség önértékéért* való izzó hevületet árulja el, de nemkülönben megjelentetésük is, hiszen fiatal bölcséleti irodalmunk kis olvasóközönsége mellett egyszerre kötetekkel lépni a nyilvánosság elé, mit jelenthet ez egyebet, mint önmegfeledkezést és a való feledését az

ideál szolgálatában? A meggyőződést és a meggyőzni vágyást, az elvek igazoltságából eredő bátorságot s harcot ez elvekért még az opportunitás feláldozásával is. Mert mindez jellemezte Böhm Károlyt, a harcost s ha tanítványaiban e vonásokat feltalálhatjuk, amint fel is találjuk, a mesterhez való hasonlóság in theoreticis et in ethicis a legmagasabb értelemben vett pedagógiai eredmény.

Ha Böhm filozófiája a maga egészében az idealismus eszmekörébe vonta a meglelt embert, lássuk, hogy az ifjúság nevelését elméletileg milyen alapokra kívánta fektetni? Ő ugyan rendszeres pedagógiai munkát nem írt, de rövidebb értekezéseiben jelezte nevelélméleti álláspontját s filozófiájában is többször rámutatott arra a deiktikus szálra, melyet a neveléstannak keresnie kell. Böhm azt vallotta, hogy a pedagógiai elméletét az *értékek általános elméletére* kell építeni.*

A nevelés gyakorlatát mindenha bizonyos axiológiai megfontolások vezették. Az első pedagógiai elmélkedő előtt már réges-régen a valami szempontból értékes tudást, a valamiért értékes ügyességet akarta a nevelő a nevelendőre átszármasztani. Az összhangzatos lélek, az egészséges és széparányú test eszménye volt már azelőtt a görögnek, hogy Platon kanonjait felállította s az egyén önmegtagadására a közüggyel szemben nem Cato szigorú tekintetének kellett elsőízben a római ifjakat ösztönöznie. Később a szellem öntudatra ébredésével bontakozott ki a nevelésben is a reflexio, mely a nevelési eljárást a tudatosság világába emeli, majd pedig egyik-másik értéknek vagy értékelési fajnak igyekszik a többiekkel szemben előnyt biztosítani. Lassanként egyes értéktani disciplinák lesznek a neveléstan hordozói s ami az idők folyamán a korszellemet megragadta: vallási, erkölcsi, esztétikai, szociális, sőt gazdasági eszmék, váltakozva követelnek a nevelési gyakorlatban érvényesülést. Ha a történelem az értékelés phänomenológiája, kivonatban az iskola bizonyára az.

Ámde lehet-e bizalmunk épen a nevelés területén, ahol a gyakorlat anticipációja megbosszúlhatja magát, ingatag reflexiókhoz? Hiszen az ember igényei a kultúrfejlődés korszakaiban tényleg változnak, de minden egyéni mulandóság mellett is az örök idea: az emberi alaptermészet hasonlósága megmarad. Kell tehát lenni az embernek emberré formálásában el nem tolató, szilárd kereteknek is, amelyeket a tűnő-múló idő szét nem törhet, legfeljebb e keretekhez illő kultúrértékeit illesztheti beléjük. Mi legyen azonban e drága keret, a mulandóságban soha fel nem áldozható azonosság?

* L. e műben: Böhm filozófiájának pedagógiai jelentősége. Irta Tankó Béla. III. k. 71—111.

Böhm Károly, — hogy mennyi pozitív eredménnyel, alább fogjuk látni, — a neveléstan e főproblemáját általános értékelméleti alapon vélte megoldhatónak.

Böhm kimutatja, hogy az érték forrása az Én, a fejlődő tudat azért az értéktajokat e forrásnak transcendentális alkatára kell visszavezetni. Az abszolút értékmérő pedig, amelyhez a való összes értékeit viszonyítjuk: a szellemiség. A fejlődő tudat természetszerűleg változtatja értékelő álláspontját s amint az Én összes szervezeti, testi és lelki alkatánál fogva a reflexió bizonyos magaslatára jutni képes, vagyis inkább oda jutni kénytelen, hedonisztikus, utilitarius és eszményies értékelést vall szempontjának. Az első az élvezettel mér, a második, a haszonnal, a harmadik az önértékű szellemmel. Az értékelés akkor lesz befejezett, mikor az intelligencia tudatára ébred, hogy egész világát és annak minden értékét tulajdonképen ő teremti s így önmagában látva a való és a kellő létfeltételét, felfismeri, hogy ő a feltétlen érték.

A neveléstan célja és feladata, — legalább Böhm elmélete szerint, — ezen axiológiai alapon tisztázva van. Amennyiben a nevelés a múltban és a jelenben mindig az értékek megvalósítására törekedett a nevelendőre sohasem azt akarta átszármasztani, «ami a pillanatnak él», következőleg a nevelendőt most is a legnagyobb érték tudatára kell ébreszteni, ami tehát Böhm szerint «az egyedül nemes intelligencia». A nevelő munkája véget ér (ha ugyan a Böhm kitűzte útnak végére járhat), mikor a nevelendővel sikerül beláttatnia, hogy a mi világunk az értelem világmagyarázata, hogy az összes emberi viszonyok megteremtésében s az összes alkotások megalkotásában az intelligencia valósul meg, mely tükre a létnek, hordozója és kifejtője az értékelésnek.

Ez volna, ha Böhm valaha is rendszerbe önti pedagógiai nézeteit, neveléstanának elvi része. Kérdjük, hogy megadta volna-e ebben azt az alapot, melyet Böhm filozófiájának e szakban kitűnő értékesítője oly szilárdnak vél? Azt gondolom, hogy Böhm nagybecsű adalékokkal szolgált az értékelés fejlődéstanához s így bizonynal, mint minden, az emberről szóló ismeret; a neveléstani is új szempontokkal termékenyítette meg, de minden fenntartás és megszorítás nélkül elmélete a pädagogia prima philosophia-jának el nem fogadható.

A γνώσις σαυτών a leglágasabb értelemben véve minden bizonynal a bölcsesség kezdete, de a megértés csak kezdet, melyből azután már a második lépésnél is határozott célok felé kell törekedni. Ha elfogadjuk is, hogy önérték az intelligencia, kérdjük: mi legyen annak tárgya, mert nyilván különféle tárgyakra irányulhat? E tétel,

hogy az intelligencia nemcsak értékmérő, de egyszersmind feltétlen érték lévén, megvalósítandó, tisztán formális postulatum s mivel egyáltalán nem nyújt a cselekvés számára szabályozó elveket, a nevelés tanban, mint par excellence erkölcsi disciplinában *in se* célul ki sem tűzhető. Mert ha még elfogadnók is Böhmnék Hegellel együtt vallott ama tételét, hogy «alles Wirkliche ist vernünftig», hogy tehát az erkölcsi élet minden nyilvánulata az ördögítől az anyagiilag szellemünk logikus részéből residuum nélkül volna magyarázható, ez a nagyszerű megértés az emberiség legjobbait, — mert ilyen magaslatra nyilván csak azok fognak feljutni, — nem kárhoztathatja a tétlen szemlélődő szerepére, hanem még azok részéről is akciót fog követelni a gyakorlat terén, de kérdjük: *milyen irányban?*

Azt gondolom, — bár az ellenkezőjéről meggyőzetni nem tartanám. restellendőnek, — hogy a Böhm általános értékelmélete mint neveléstani alapelmélet többet, de kevesebbet is mond a kelleténél. Ha azt kívánnók, hogy a pedagógia alapelveül az *ember tárgyilagossá ismeretét* kell felvenni, e kisebb követelmény közelebb vinne bennünket a nevelés céljához, mert az erkölcsi magatartás normáinak kiinduló pontokat szolgáltatna. Kivonatban végigélelni a tanulóval a világtörténetet, — ez a herbarti mélyértelmű követelmény, — mi más egyebet fogna jelenteni? A változásban megmarad az örök hasonlatosság: az ember önzése és önzetlensége, amelyekkel szemben helyes és kellő állásfoglalásra tanítani minden egyest a nevelésnek, sőt kimondhatjuk, az emberi kultúrtörékvéseknek általában legfőbb problémája.

(Besztercebánya.)

Zivuska Jenő.

Eltes Mátvás: A gyermeki intelligencia vizsgálata. Binet, Simon és mások után magyar gyermekekre alkalmazta —, dr. Ranschburg Pál előszavával. Bpest, 1914, Athenaeum, k 8°, 132 l., kísérletekhez való mellékletekkel. 4-50 kor.

Az intelligencia-vizsgálat egyik legjelentősebb fejezete a kísérleti pedagógiának. Oly mértékeket akar megállapítani, melyekkel meg lehet határozni a tanulók értelmességének fokát. Könnyű belátni az ily kutatások gyakorlati jelentőségét. Mindennap tapasztaljuk, hogy a kor és az értelmi teljesítő-képesség nem mindig fedi egymást. Köznevelésünk mai szervezete szerint pedig a tanulók kora dönti el, ki melyik osztályba kerül. Egykorú, de nem egyforma képességű tanulók verődnek egy-egy osztályba. Hogy ez a tanító munkáját mennyire nehezíti, ismeretes. Ha majd az intelligencia-vizsgálat ki-deríti az értelmesség mértékeit, értelmesség szempontjából homogén